Zuzana Masopustová, Petra Daňsová, Lenka Lacinová a kol.

Jak to mají mámy: psychologický výzkum mateřství.

Brno: Masarykova univerzita, 2018. 123 stran.

Kdysi, už jako dospělý, se americký psycholog a autor řady knih nejen o výchově a rodině, zeptal svého otce: „Pamatuješ si ještě na to, zda jsi měl se mnou velké starosti, když jsem byl malý? Přemýšlel jsi o takových věcech, které mě mohly v době mého dospívání negativně ovlivnit? Jak jsi prožíval otcovství?“ Dostalo se mu tehdy překvapivé odpovědi: „Na mou čest, Bo, na to jsem nikdy nepomyslel.“ (Dobson, 1995, s. 6) Tento citát dokládá, jakým vývojem prošlo rodičovství od meziválečné či válečné generace až do současnosti. Dnes, v době globalizace, multimédií, sociálních sítí, je rodičovství a mateřství předmětem nejen pravidelných společenských rubrik i více či méně bulvárních časopisů cílených na rodiče, ale také tématem mnoha knih, přednášek a kurzů. Jaké je to tedy být mámou dnes? Na to se kolektiv autorů (resp. autorek) snaží přinést odpovědi v monografii „Jak to mají mámy: Psychologický výzkum mateřství.“

Hned na obálce knihy se dozvídáme, že publikace prezentuje data z projektu zaměřeného na počátky rodičovství, který byl realizován Institutem výzkumu dětí, mládeže a rodiny na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, a zasazuje je do kontextu současných psychologických poznatků. Neprezentuje se tedy jako populárně naučná příručka pro rodiče, ale spíše jako dílo odborného charakteru. Zaměřuje se na podobu mateřství první polistopadové generace matek – těch, které vyrostly nebo se dokonce už narodily po tzv. sametové revoluci v roce 1989.

Text je rozdělen do osmi celků (předmluva a sedm číslovaných kapitol), za nimi následuje bohatý seznam literatury, který může být zdrojem inspirace k dalšímu studiu, a „Summary“ – anglický výtah z obsahu knihy. Všemi číslovanými kapitolami se prolínají výsledky realizovaného výzkumu, které jsou rozděleny do tematických celků; v první, úvodní kapitole je také zachycena metodologie výzkumu a charakteristika výzkumného souboru. Ke každému tématu pak jsou uvedeny poznatky plynoucí jak ze soudobých vědeckých studií, tak z rozvoje studia těchto témat v průběhu uplynulých desetiletí, včetně výsledků některých metaanalýz. Vědecké informace jsou místy doplněny odkazy na umělecká díla (filmy, seriály aj.) nebo osobnosti, které zkoumané jevy reprezentují. Diskuse nad výsledky výzkumu se často zaměřuje na stres a úzkostnost matek. Každá z kapitol je zakončena závěrem, který stručně shrnuje téma a dovádí některé souvislosti do důsledků.

V předmluvě jsme zváni, abychom nahlédli do počátečních let mateřství dnešních žen, tj. od posledního trimestru těhotenství do tří let věku dítěte, nechali se inspirovat k úvahám nad možnými přístupy a případně i mohli vykročit k dalšímu bádání v oblasti mateřství a rodičovství. Jsme též seznámeni s konceptem Yummy Mummy, který je jakousi extrémní podobou společenských očekávání kladených na matky zejména ve vyšší střední společenské třídě v USA. „V konceptu Yummy Mummy se od ženy v mateřské roli očekává, že zajistí, aby její děti byly viditelně zdravé a šťastné. Podobně šťastně a zdravě jako její děti by měla působit i žena sama a též její manželství.“ (Masopustová, Daňsová, Lacinová & kol., 2018, s.7).

Autorky v textu obvykle srovnávají situaci v ČR se situací v USA, ovšem srovnání s evropskými zeměmi, které jsou českým poměrům bližší, se objevuje pouze zřídka.

První, úvodní kapitola, seznamuje čtenáře s výzkumnými projekty zkráceně nazvanými DOMOV a Yummy Mummy, které byly realizovány na Institutu výzkumu dětí, mládeže a rodiny FSS MU v Brně. Projekt DOMOV si kladl za cíl zmapovat podobu dnešních mladých rodin – své respondenty nabíral od května 2014 a v červnu 2020 mělo poslední dítě zapojené do výzkumu dosáhnout tří let. Výzkumný projekt Yummy Mummy na něj navazoval, matkám z projektu DOMOV byla nabídnuta možnost zapojení se do navazujícího výzkumu – ten probíhal od srpna 2016 do listopadu 2018. „Cílem výzkumu bylo popsat souvislosti osobnostních charakteristik matek, vývojových a temperamentových charakteristik dítěte a vzájemných interakcí matek a jejich dětí“ (ibid, 2018, s.10). Kapitola dále představuje metodologii obou výzkumů (opakovaný sběr dotazníkových dat, Strange Situation Procedure, pozorování interakcí, rozhovory), podrobně popisuje oba výzkumné vzorky a předkládá řadu tabulek a obrazových materiálů, které výborně doplňují text. Ačkoli, jak samy autorky upozorňují, vzorek nelze považovat za reprezentativní, přispívá tato práce významně do situace, kdy dosud nebyla v ČR dostupná základní popisná data v oblasti výzkumu rodičovství a jeho proměn.

Kapitola „Ideály mateřství“ nás vtahuje do období velké životní změny, kterou příchod dítěte představuje. Jaká jsou očekávání čerstvých rodičů (a zejm. prvorodičů)? Jak se na změny adaptují? Odkud čerpají podporu a informace o rodičovství? Není bez zajímavosti, že výzkumná data ukázala, „že i v rámci České republiky je internet hlavním zdrojem informací o rodičovství, podobně jako je tomu i v jiných zemích“ (ibid, s. 20). Do sebehodnocení současných matek promlouvají společenská očekávání, která se značně odlišují od konceptu dost dobré matky definovaného ve druhé polovině 20. století – mluví se zde o ideologii intenzivního mateřství. Srovnání těchto dvou přístupů je pozoruhodné a mohlo by vnést zajímavé světlo do témat, která jsou aktuálně hojně diskutována rodiči jak na sociálních sítích, tak na dětských hřištích (psychohygienu matek, rozvíjející aktivity dětí aj.). Stejně tak zajímavé jsou souvislosti nalezené mezi postojem matek k vlastnímu tělu a dalšími faktory.

Historický diskurs do přístupů k rodičovství uvádí kapitolu „Trendy v rodičovství“. Dále jsme seznámeni s principy kontaktního rodičovství, které odkazují na teorii vazby J. Bowlbyho a vyznačují se důrazem na fyzický kontakt s dítětem a vnímavost vůči jeho potřebám a prožívání. „Kojení, nošení dítěte v šátku či nosítku, případně společné spaní se v posledních zhruba dvou desetkách let stávají, alespoň v České republice, stále populárnějšími a obvyklejšími“ (ibid, s. 40). Výsledky výzkumu tento trend potvrzují. Velké popularitě se také mezi českými rodiči těší tzv. respektující přístup, který usiluje o nastavování hranic prostřednictvím partnerské dohody s dítětem. Tomu je také podobný populární koncept „Nevýchovy“. Užitečné je porovnání těchto trendů s tradičně uváděnými typy výchovy, z něhož vyplývá, že autoritativní styl výchovy, vůči kterému se obvykle respektující přístup vymezuje, je mu ve skutečnosti poměrně blízký. Zmíněné trendy považují autorky za potenciálně obohacující, přičemž kontaktní rodičovství je vhodné spíše pro první týdny a měsíce života, kdežto respektující výchova je vhodnější pro děti školního věku. Některé další současné výchovné trendy však ve výzkumu zmíněny nejsou (např. „líný rodič“).

Ryze praktickými aspekty rodičovství se zabývá kapitola „Péče o dítě v počátcích rodičovství“. Postupně je zde diskutováno kojení (vč. odstavení), krmení dítěte, spánek rodičů, spánek dítěte, odměny a tresty, očkování a využívání elektroniky. Podobně jako v předchozích

kapitolách mají tyto otázky žhavou aktuálnost. Autorky pomocí závěrů dostupných studií zpochybňují některá zažitá přesvědčení. Současní rodiče „od odborníků nedostávají jeden uniformní návod na výchovu dítěte a péči o ně, ale sami se musí v jednotlivých oblastech výchovy a péče o dítě rozhodovat, který přístup sami pokládají za nejvhodnější (...)“ (ibid, s. 67). Je škoda, že mezi zdroji informací o kojení nenacházíme organizace pracující s ženami v praxi, jako např. Laktační liga. V otázkách využívání elektroniky je zmiňován půlhodinový limit vystavení dítěte médiu, není už ale uvedeno, na základě jakých zdrojů a důvodů byla tato časová jednotka zvolena. V posledních letech je tato oblast předmětem intenzivního neuropsychologického výzkumu (např. Hutton, Dudley, & Horowitz-Kraus, 2020). Péče o dítě poskytuje jistě prostor i pro výzkum dalších podoblastí, jako např. odplenkování a nácvik hygienických dovedností nebo péče o řeč dítěte.

V kapitole „Vztah mezi matkou a dítětem“ je mj. popsána metoda pro měření vztahu k očekávanému dítěti, kterou autorky Daňsová, Masopustová, Miškóciová a Lacinová vytvořily pro dřívější výzkum (2018). Dále je zde uveden přehled teorie vazby (*attachment theory*), typy vazby, a to včetně historie popsání tří typů nejisté vazby. Díky informacím z dalších studií jsou podrobeny diskusi některé pohledy na vznik vazby. Text přináší přehled rozložení typů vazby napříč různými kulturami a nově přináší výsledky, které naznačují rozložení typů vazby v české populaci.

Velmi zajímavé závěry výzkumů přináší kapitola „Partnerský vztah a rodičovství: Spolupráce mezi rodiči v péči o dítě“. Poukazují na platnost, resp. menší váhu některých dříve udělovaných doporučení a porovnávají různé pohledy, následně pak na základě metaanalýz a vlastních výzkumů naznačují (ne)vhodnost či (ne)prospěšnost některých přístupů, pohledů na partnerství a rodičovství. Co se týká rodinného systému, je škoda, že součástí výzkumu nebyla snaha zjistit, jak do vztahu rodičů a dítěte zasahují prarodiče.

„Pracovní život v kontextu mateřství: Mezi prací a rodinou“ je pak kapitolou závěrečnou. Uvedení do historického kontextu mateřské a rodičovské dovolené v ČR je obohaceno pohledem na proměny zapojení otců do péče o dítě. Zajímavé jsou závěry výzkumů, které naznačují, že výzkumná skupina mnohem více inklinuje k tradičním hodnotám (pojetí rolí, upřednostnění rodiny), v kontrastu s „poplašnými zprávami“ mainstreamových médií, která referují o ústupu tradičních hodnot v dnešní rodině. Výsledky o spokojenosti částečně zaměstnaných matek podporují tendence k zavádění částečných úvazků matek na trhu práce. Podle mého názoru ve výzkumu byla neprávem vynechána skupina matek, které studují či si jinak zvyšují kvalifikaci během prvních tří let dítěte. Nejedná se sice o stejný typ zátěže, ale pro matku a rodinu představuje velkou výzvu (Doležalová, 2016).

Publikace je provedena v kvalitní měkké vazbě, s knihou se dobře pracuje. Až na některé drobnosti se mi výborně četla – nespornou roli v tom jistě sehrál fakt, že jako matka tříletého dítěte mám předkládaná témata buďto v nedávné paměti nebo je stále ještě zažívám. Jak bylo avizováno, text je primárně určen pro odborníky, není tedy s podivem, že pro rodiče, který není obeznámen s vědeckým podáním informací, je text hůře stravitelný. Jsem ale přesvědčena, že mnohé informace v knize obsažené by zasluhovaly populárnější zpracování a mají potenciál být přínosem pro rodiče, kteří hledají, „jak to dělat dobře“.

Literatura

- Dobson, J. (1995). *Rodičovství chce odvahu*. Praha: Návrat.
- Doležalová, K. (2016). *Mladé ženy v roli matky a studentky* [Diplomová práce]. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého. Dostupné z <https://library.upol.cz/i2/i2.entry.cls?ictx=upol&plang=cs&pretty=csg&repo=upolrepo&key=63592676000>
- Hutton, J. S., Dudley, J., & Horowitz-Kraus, T. et al (2020). Associations between screen-based media use and brain white matter integrity in preschool-aged children. *JAMA Pediatrics*, 174(1), e193869. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2019.3869>.

Mgr. Kateřina Habrdová

Studentka Ph.D. programu Pedagogická psychologie na Katedře pedagogiky a psychologie Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
E-mail: habrdk00@pf.jcu.cz

Habrdová, K. (2020). Jak to mají mámy: psychologický výzkum mateřství [recenze]. *E-psychologie*, 14(4), 76-79. <https://doi.org/10.29364/epsy.388>